

## TERMINOLOGIK LEKSIKOGRAFIYA

**Abdurahmonova Ozoda**

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada terminologik leksikografiyaning shakllanishi, taraqqiyot asoslari, terminlarning ilmiy talqini, lug‘at tuzishning uslubiy va nazariy tamoyillari hamda o‘zbek tilidagi termin yaratish jarayonida kuzatilayotgan muammolar yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida elektron terminologik resurslarning rivojlanish yo‘nalishlari tahlil etiladi.

**Kalit so‘zlar:** Termin, leksikografiya, izohli lug‘at, tarjima lug‘ati, termin tizimi, me‘yorlashtirish, definitsiya, terminologiya, standartlashtirish.

Tilning leksik tarkibi jamiyat taraqqiyoti bilan hamohang ravishda boyib boradi. Fan-texnika rivojlangani sari yangi tushunchalar, jarayonlar, obyektlar vujudga keladi va ular o‘z nomiga ehtiyoj sezadi. Shu jarayonda maxsus leksika –terminlar shakllanadi. Terminlar oddiy so‘zlardan farqli ravishda faqat bitta tushunchani ifodalaydi va ilmiy muloqotda aniqlikni ta‘minlaydi. Terminlarning to‘g‘ri qo‘llanishi, ilmiy jihatdan asoslangan ta‘rifda berilishi hamda tizimga solinishi esa terminologik leksikografiyaning vazifasidir.

Terminologik leksikografiya maxsus atamalarni yig‘ish, tasniflash, ma‘nolarini aniqlash va me‘yoriy shaklga keltirishning ilmiy-uslubiy printsiplarini o‘rganuvchi sohadir. Unda terminning ta‘rifi (definitsiyasi) alohida ahamiyat kasb etadi. Ta‘rif tushunchaning zarur belgilarini qamrab olishi, qisqa, mantiqiy izchil va bir ma‘noli bo‘lishi lozim. Terminologik lug‘atlarning asosiy farqi ham shunda: ular oddiy izohli lug‘atlardagi kabi umumiy ma‘lumot bermaydi, balki har bir atamaning aynan ilmiy mohiyatini ochadi.

Terminologik leksikografiya rivoji xalqaro tajribaga tayangan holda shakllangan. E. Vüster tomonidan ilgari surilgan terminologiyani standartlashtirish g‘oyalari bugungi kunda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Keyinchalik D. S. Lotte, A. A. Reformatskiy kabi olimlar termin yaratishning lingvistik asoslarini ishlab chiqdilar. Ularning izlanishlari terminlarning sistemaliligi, aniqligi va birma‘noliligini ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, zamonaviy terminologik lug‘at tuzishda asosiy metodik baza vazifasini o‘tamoqda.

O‘zbek tilida terminologik lug‘atlar yaratish jarayoni XX asrda shakllanib, mustaqillik yillarida sezilarli darajada kengaydi. Fan-texnika, iqtisodiyot, tibbiyot, informatika kabi ko‘plab yo‘nalishlarda ikki tilli, ko‘p tilli va izohli terminologik lug‘atlar yaratildi. Bugungi kunda elektron lug‘atlar, terminologik bazalar va onlayn platformalar o‘zbek terminologik leksikografiyasining yangi bosqichini belgilamoqda.

Raqamlashtirish jarayoni terminlarni qidirish, ularni turli sohalar bo'yicha ajratish, ekvivalentlarni topish va ilmiy ma'lumotlar bilan bog'lash imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, terminologik leksikografiya bir qator muammolar bilan ham yuzma-yuz turibdi. Xorijiy terminlarning haddan tashqari faol kirib kelishi, bir tushuncha uchun turli nomlarning qo'llanishi, sinonimiyaning ortishi, me'yoriy shaklning barqaror emasligi bu sohaning dolzarb vazifalaridan biridir. Ayni vaqtda ayrim soha lug'atlarining yetishmasligi, elektron termin bazalarining yagona standartga solinmaganligi ham terminologik leksikografiya oldida turgan muhim masalalardandir.

Terminologik leksikografiya istiqbolda yanada keng ko'lamda rivojlanishi kutilmoqda. Korpus lingvistikasi asosida terminlarni real matnlarda o'rganish, sun'iy intellekt yordamida terminlarni avtomatik aniqlash, ontologik tizimlar orqali tushunchalararo aloqani grafik tarzda berish kabi yo'nalishlar terminologik lug'atlar sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, o'zbek tilidagi terminlar uchun yagona me'yoriy platforma yaratish milliy ilmiy tilni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Terminologik leksikografiya – tilshunoslikning eng zarur va amaliy jihatdan ahamiyatli yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivoji ilm-fanning umumiy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Maxsus atamalarin aniq, tartibli va me'yoriy shaklda berilishi har qanday fan sohasining o'zaro muloqotini yengillashtiradi, ilmiy ma'lumotlar almashinuvini yuqori darajaga ko'taradi va milliy tilning ilmiy salohiyatini mustahkamlaydi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Danilenko V. P. Russkaya terminologiya: opyt lingvisticheskogo opisaniya. – Moskva, 1977. Lotte D. S. Osnovi postroeniya nauchno-texnicheskoy terminologii. – Moskva, 1961.
2. Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazikoznaniye. – Moskva, 1967.
3. Yoqubov M., Mengliyev B. Leksikologiya va leksikografiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. O'zbekiston Respublikasi Davlat tilini rivojlantirish departamenti materiallari.
4. Vüster E. The Theory of Terminology. International Association for Terminology, 1979. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.